

Ara fa cinquanta anys: la fundació del PSAN i la seva significació històrica

Fermí Rubiralta i Casas

A la memòria d'en Pep Ribas i Vinyals

INTRODUCCIÓ

En qualsevol de les dues versions —la ja clàssica, del triangle blau i l'estel blanc; i la socialista, del triangle groc i l'estel roig—, la senyera estelada esdevé de fa un temps l'element iconogràfic més representatiu del sobiranisme català. Per molt que, dins del que ara en diem la batalla pel relat, hi hagi veus interessades a negar els seus antecedents històrics incardinats en la trajectòria ja centenària de l'independentisme, ambdues versions d'una mateixa reivindicació de sobirania catalana il·lustren visualment les diferents etapes històriques que ha travessat aquest moviment polític català (Rubiralta 2004).

La primera estelada ens retrotrau a la conjuntura fundacional de l'independentisme català, aleshores més conegut pel nom de

separatisme. Tot mirant de marcar distància respecte del catalanisme conservador, l'estelada tradicional es popularitzà a partir del final de la Primera Guerra Mundial, com a símbol distintiu del nostre país davant les potències aliades guanyadores d'aquell conflicte. Si Catalunya havia perdut les seves llibertats en el marc d'un conflicte internacional com el que donà lloc al tractat d'Utrecht (1713), tal com ho defensava el creador d'aquella estelada, Vicenç A. Ballester, ben bé es podia assolir la independència després d'una altra conflagració mundial com la de la Gran Guerra, que, efectivament, donaria lloc a la creació de nombrosos estats europeus de nou encuny (Muray; Rubiralta 2015).

La segona estelada, en canvi, dissenyada ara fa cinquanta anys a l'Hospitalet de Llobregat per Josep Ribas i Vinyals (Bosch 2014), malauradament traspasat aquest mes de maig, exemplifica una nova fase en el desenvolupament de l'independentisme català: aquella que, sota l'impuls de la creació del Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels Països Catalans (PSAN), donà un inequívoc contingut marxista revolucionari a la lluita per la independència a casa nostra, delimitant de manera definitiva el marc nacional català dins els contorns dels Països Catalans, i que obrí via a un espai inequívocament d'esquerres, en les seves diverses versions, per a la reivindicació independentista.

Coincidint amb el cinquantè aniversari de la seva fundació, ens centrarem a explicar com fou possible el sorgiment d'aquest independentisme d'esquerres, i la seva significació dins la història d'un moviment que ens condueix a l'actual esclat del sobiranisme català.

LA FORMACIÓ DEL FRONT NACIONAL I LA TRANSFORMACIÓ DE LA SOCIETAT CATALANA A PARTIR DE LA DÈCADA DELS CINQUANTA

El separatisme, que amb prou dificultats havia superat durant la guerra dels tres anys l'amenaça de desaparició física de la seva principal organització política, Estat Català (EC), fou, paradoxalment, un dels

primers moviments polítics que es va reorganitzar un cop es produí la derrota de les tropes republicanes al començament del 1939.

La Guerra Civil havia estat només un capítol avançat de l'enfrontament totalitarisme/democràcia que s'estava produint en l'àmbit internacional i, per tant, la lluita de resistència a l'interior no era altra cosa que un front afegit de contingut antifeixista. Recuperava, així, tot el seu protagonisme el model de lluita a la irlandesa característic fins aleshores dins l'estratègia separatista. A partir d'aquest plantejament i de la confluència de Daniel Cardona amb el sector d'EC que encapçalava Joan Cornudella i Barberà, el 4 de maig de 1940 sorgí a París la principal organització resistent catalana dels primers anys del franquisme, el Front Nacional de Catalunya (FNC) (Rubiralta 2003).

Però, després d'uns anys de lluita resistencial i feina clandestina, la victòria aliada a la Segona Guerra Mundial propicià, per contra, el final del protagonisme de l'FNC dins el moviment antifranquista català, en el qual recuperà un cert paper preeminent el Govern de la Generalitat a l'exili, gràcies a les maniobres portades a terme pel secretari general d'ERC, Josep Tarradellas.

Tot i que la transformació en partit polític assenyalava implícitament el fracàs de l'estratègia d'unificació de l'espectre polític catalanista darrere del combat antifeixista, aquesta decisió adoptada l'octubre del 1947 era la millor prova de la voluntat de l'FNC de perpetuar-se, malgrat el parer contrari d'uns pocs militants procedents d'EC, que sense gaire èxit optaren per mantenir les sigles de la històrica formació separatista (Díaz; Rubiralta; Renyer 2006).

La consolidació del franquisme arran del desplegament de la Guerra Freda feu que l'activitat política de l'FNC, com el de la resta de l'oposició, quedés reduïda durant els anys següents a la mínima expressió, fins que, ja ben entrada la dècada dels cinquanta, tornà a rebrotar gràcies a la renovada saba que aportaren les noves generacions (Prims 2008).

A partir dels anys cinquanta del segle XX, la societat catalana experimentà una profunda transformació que, com en el cas també d'altres moviments polítics, afectà igualment de manera decisiva la conformació del nacionalisme català.

Efectivament, cap a mitjan de la dècada de 1950, enmig d'una lenta recuperació de l'oposició antifranquista, el catalanisme començà a expressar els primers intents de renovació amb la publicació l'any 1954 de l'obra de Vicens Vives, *Notícia de Catalunya*, i les experiències renovadores inicials entre sectors cristians de la mà del grup Cristians Catalans (CC), encapçalat, entre d'altres, per Jordi Pujol.

L'octubre del 1954, l'FNC aconseguia treure de nou al carrer el seu portaveu *Per Catalunya*. L'edició dels setze números publicats fins el mateix mes del 1959 resultà transcendental per assegurar la supervivència de l'organització i, sobretot, per donar pas al relleu generacional entre els patriotes resistents de primera hora i els joves dirigents que es forjarien pràcticament en la seva totalitat en els medis universitaris.

Al final de la dècada, la “campanya contra Galinsoga”, iniciada el juny del 1959 i prolongada amb els Fets del Palau de la Música a començament del 1960, constituí l'esdeveniment fins aleshores més transcendental del moviment nacionalista català. L'FNC sortí beneficiat de l'embranchida que aquestes actuacions provocaren i el 24 d'abril de 1960 pogué convocar un transcendental Consell Nacional. Com a culminació del procés de reorganització, s'aprovaren dos documents que donaren pas a l'assumpció d'un parell d'elements clau per a l'adaptació del corpus del vell separatisme a la nova realitat de la societat catalana d'aquestes dècades.

El primer dels elements destacats era, tot i que encara amb algunes contradiccions, la clara assumpció dels Països Catalans com a àmbit incontestable de la nació catalana. La fluida relació a l'exili durant els anys quaranta entre principatins, valencians i illencs, iniciatives a l'interior com la campanya del *Diccionari català-valencià-balear* i, sobretot, la tasca intel·lectual i de divulgació de Joan Fuster resultaren el principal catalitzador de l'extensió dels Països Catalans com a àmbit nacional català (Ferré 2001).

Però, sens dubte, el component més original aprovat per aquest Consell Nacional fou la reivindicació clara i contundent de la independència política. La vella guàrdia del Front feia seu l'argument

dels joves militants universitaris, segons el qual, deixada enrere la conjuntura del seu sorgiment, era hora d'assumir la independència com a clau definidora de l'espai que, almenys a l'interior, l'FNCC ocupava en solitari. D'aquesta manera, des d'una profunda renovació i adaptació als nous corrents dels anys seixanta, s'arraconava l'ús del terme *separatista* i se substituïa pel molt més clarificador d'*independentista* (Rubiralta 2007).

EL SORGIMENT DEL PSAN

Com a resposta al creixement experimentat per la formació independentista durant els primers anys seixanta, l'FNCC intentà desenvolupar una sèrie d'accions que tingueren en comú la voluntat de mobilitzar l'opinió pública en general, moltes vegades arran de problemes que afectaven la persecució de la llengua i la cultura catalanes. Tot i així, continuava essent la universitat, el planter principal de la militància. D'aquesta manera, en aquesta conjuntura es produí l'entrada al partit d'una nova generació de militants, amb Josep M. Ferrer i Ferrer, Joan Armet i Coma, les germanes Eva i Blanca Serra, o els germans Rafael i Carles Castellanos, com a noms més destacats.

Aquesta jove base universitària, lluny de renegar dels principis renovadors aprovats l'abril del 1960, feu seves, fins i tot radicalitzant-les, les reivindicacions de la independència i la unitat dels Països Catalans. A aquestes dues reivindicacions, dins un moviment anti-franquista en el qual les tendències obreristes i socialitzants gaudien d'una certa anomenada, s'afegí ben aviat el discurs del nacionalisme revolucionari, en un procés que obligà, el 1964, a la direcció de l'organització independentista a donar compte de l'assumpció per primera vegada del lema "Per Catalunya lliure i socialista".

Sota la decisiva influència d'una situació marcada per la penetració del marxisme en els àmbits universitaris, l'exemple victoriós dels processos descolonitzadors a escala mundial, l'aleshores coneguda com a revolta juvenil i una realitat de persecució nacional a casa

nostra que, sota les especials circumstàncies del franquisme, donava una imatge de certa credibilitat al miratge colonialista, entre aquests joves sectors del Front anirien fent forat moltes de les eines teòriques d'anàlisi dels moviments d'alliberament nacional del tercer món.

De fet, mentre a l'interior circulava de manera clandestina l'obra de mossèn Josep Armengou, escrita el 1955, *Justificació de Catalunya*, el qual, des d'una posició historicista, assumia la defensa del dret d'autodeterminació i, en general, les posicions del nacionalisme radical, a l'exili, a finals d'aquesta mateixa dècada de 1950, apareixien les primeres tímides incitacions de lligar la qüestió nacional catalana amb l'emergent lluita descolonitzadora.

Així, a l'Argentina, Antoni Cardona i Roca, en un document del 19 d'abril de 1958, defensava la necessitat “de crear un organisme que encari la lluita per la independència nacional que podria anomenar-se Moviment d'Alliberament Català (MAC)”, i el 12 de juny de 1960 publicava un pamflet significativament titulat “L'acció armada per l'alliberament nacional”. Gairebé de manera paral·lela, a Caracas, antics militants d'EC com Amadeu Oller i, especialment, Joaquim Juanola tiraven endavant l'estructuració de l'anomenat Moviment d'Alliberament Nacional Català (MANC), que publicà diversos escrits, com l'opuscle *La separació de Catalunya, és possible?* (1964), des d'una voluntat poc coneguda fins aleshores de fer pedagogia favorable a la independència. I, en la mateixa línia, aquests dirigents del MANC entraren en contacte amb l'anomenat Directorio Revolucionario Ibérico de Liberación, el qual, amb militants portuguesos i gallecs, es feu famós al començament del 1961 per tirar endavant el primer segrest polític d'un transatlàntic, el *Santa María*, amb 650 passatgers a bord amb l'objectiu de denunciar les dictadures peninsulars de Salazar i Franco (Rubiralta 2019).

El 19 de juny de 1966 havia tingut oportunitat de reunir-se al·tre cop el Consell Nacional de l'FNCR. El punt principal d'aquesta sessió era la discussió d'una ponència elaborada per Joan Cornudella que responia al desig de sistematitzar la doctrina de l'organització. Enfront d'aquesta ponència, que “se situava clarament dins l'òptica

d'un progressisme liberal", Josep M. Ferrer presentà dos documents, a redós dels quals la jove base frontista tingué ocasió per primera vegada d'aparèixer de manera estructurada (Ferrer 1978).

Davant d'unes diferències ideològiques i estratègiques tan importants entre la ponència de Joan Cornudella, que responia a les posicions de la vella guàrdia dirigent i dels militants incorporats al Front a mitjan dels anys cinquanta, i la defensada per Josep M. Ferrer, que aplegava la jove militància dissident, aquest Consell Nacional no tingué més remei que convocar el que havia d'ésser el Primer Congrés de la formació, i s'obrí així un llarg període precongessual que contribuí a esquarterar l'organització durant els mesos següents.

La situació esdevingué insostenible dins el Front i, en lloc de la celebració d'aquest Primer Congrés, després de dos anys de discrepàncies, el Comitè Executiu es veié obligat a convocar un Consell Nacional el dia 21 de juliol de 1968 per tractar de manera monogràfica aquesta crisi. Davant d'aquest Consell Nacional es presentaren dues ponències que sintetitzaven el contingut principal de cada una de les dues posicions que es disputaven l'hegemonia dins l'FNC. L'una, escrita i presentada per Joan Cornudella i Feixa, que ratificava els plantejaments del sector dirigent. L'altra, avalada amb la signatura de 75 militants per tal d'evitar l'expulsió dels consellers, defensada per Joan Armet, en representació de la jove base dissident.

Després d'un llarg torn d'intervencions que posà de manifest la impossibilitat d'arribar a un acord, es nomenà una comissió formada per dos integrants de cada sector per tal que intentessin "agermanar el dos documents en un de sol". Reunit de nou el Consell Nacional el 25 de setembre de 1968, es confirmà la profunditat de les discrepàncies i el seu marcat caràcter ideològic que havien fet impossible la fusió en un únic text de les posicions defensades en la comissió creada amb aquesta finalitat.

En comptes d'això, fet excepcional en aquesta mena de disputes partidàries, la comissió fou capaç de resumir les posicions dels uns i els altres en un document comú, certificant així la "tranquil·litat" que va presidir aquella escissió. Segons el resultat nominal de la vo-

tació efectuada, els representants de la jove base dissident, malgrat disposar d'un suport numèric superior per part de la militància, pel particular sistema d'elecció d'aquest òrgan de direcció, quedaren en minoria i, gens interessats en la guerra per unes sigles que creien contraproductius per al nou projecte polític que pretenien bastir, procediren a abandonar la sala.

Com a conseqüència, sota el lema d'“Independència, Socialisme”, sortia al carrer el mes de març del 1969 una nova formació política amb la denominació de Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels Països Catalans (Rubiralta 1988).

EL PSAN DURANT ELS ANYS POSTERIORS

No obstant l'evident espill dels moviments d'alliberament nacional sobre els plantejaments ideològics i el nom mateix amb què es batejà la nova organització independentista catalana, cal apuntar que, potser per la seva aparició posterior respecte als casos d'ETA, al País Basc, o de l'UPG, a Galícia, que ocuparien un espai ideològic coincident, la proposta teòrica dels fundadors del PSAN provenia d'una lectura més matisada dels clàssics de les lluites tercermundistes, i es distanciava d'altres translacions més mimètiques d'aquests moviments, com, per exemple, la realitzada el 1963 a Euskadi per Federico Krutwig amb la seva obra *Vasconia* (Rubiralta 1997).

Aquesta tardana assumpció dels moviments d'alliberament nacional que desembocà en el sorgiment del PSAN rebé, així, més influència d'un autor com Robert Lafont, procedent d'una zona minoritzada, però europea a la fi, com Occitània, que no pas directament dels teòrics del tercer món, i, en tot cas, a partir de les reflexions que anava provocant el ressorgiment contemporani de les minories nacionals a l'Europa Occidental.

El PSAN, recollint el que havia estat fins aleshores pràctica habitual dins la trajectòria de l'FNK, participà finalment, després d'algun estira-i-arrotonsa, del sorgiment, el 7 de novembre de 1971, de

la instància unitària més important de l'antifranquisme català i del conjunt de l'Estat espanyol, l'Assemblea de Catalunya. Conscients de la manca de força real per articular al marge una alternativa a redós d'un programa propi, la decisió del PSAN d'entrar a formar part de l'Assemblea de Catalunya suposà, juntament amb la participació de l'FNCR, que el discurs independentista, tot i que des d'una posició minoritària, formés part activa del bagatge d'aquest transcendental organisme, dins del qual desplegarà a través de múltiples iniciatives i propostes una gens menyspreable tasca de conscienciació nacional.

Aquesta posició no li estalvià, però, la crítica com a “comparsa del PSUC”, en especial quan a partir de l'any 1974, amb el nou cicle polític que anunciava la propera caiguda del franquisme, es radicalitzaren les posicions polítiques i el PSAN patí l'escissió a la irlandesa que bifurcà el partit entre el sector oficial i el provisional,

Al mateix temps, en aquest mateix clima de radicalització, amb el precedent del Front d'Alliberament Català, es produïen diverses incitacions cap a la lluita armada, com fou el cas de l'Exèrcit Popular Català, estratègia, però, que el PSAN, almenys durant els primers anys, deia “reservar per a una etapa superior del procés de conscienciació de masses” (PSAN 1969).

D'altra banda, fins pràcticament el moment de posar en marxa les diverses institucions derivades del text constitucional aprovat en referèndum el 6 de desembre de 1978, les forces catalanes de l'espai independentista havien fet seva la reivindicació de l'Estatut com a fase prèvia per assolir els seus darrers objectius polítics. Fins i tot, mort ja el dictador i iniciat el procés de l'anomenada transició política, les dues branques del PSAN seguien mantenint aquesta via estratègica estatutària, amb una confiança, que en algun altre indret hem qualificat “de fe gairebé cega en les virtualitats de cadascun dels estatuts com a pedra de toc del trencament democràtic amb el franquisme” (Rubiralta 2006).

Certament, resulta prou significativa la divergència entre la defensa de la via autonomista entre les formacions independentistes de casa nostra i el rebuig majoritari d'aquesta estratègia per part de les

organitzacions contemporànies d'un espai coincident amb el d'altres realitats nacionals no estatals com el País Basc o Galícia.

En qualsevol cas, el sorgiment del PSAN, el març del 1969, havia trencat el monopoli exercit a la pràctica per l'FNC durant gairebé trenta anys dins l'espai independentista, si exceptuem els esforços no reeixits en aquest sentit per EC. El PSAN havia esdevingut la primera formació política que recollia explícitament els Països Catalans des del seu nom mateix com a àmbit d'actuació en el marc global de la nació catalana i el 1976 es convertí en la primera formació catalana organitzada, efectivament, en els tres països catalans (Buch 2012).

D'aquesta manera, si la senyera del triangle blau i l'estel blanc al costat de les sigles d'EC havia protagonitzat la fase anterior separatista, ara, l'aparició de l'estel roig i el triangle groc en l'estelada assenyalava una nova etapa en la històrica travessia de la reivindicació de la independència. I, el que encara resulta més transcendent, l'estructuració del PSAN donava pas a la conformació dins l'espai independentista d'una nova perspectiva —prou plural, això sí— que suposava l'assumpció de la plena sobirania catalana des d'un punt inequívocament d'esquerres, progressista i, fins i tot, revolucionari.

Tanmateix, la debilitat dins la qual es mogué aquest nou espai socialista d'alliberament nacional —les “dues cares, social i nacional, d'una mateixa moneda”— era, als inicis de la segona restauració borbònica, prou evident, i, com a l'entrada del període republicà el 1931, s'expressava sota la forma d'esmicolament orgànic.

Però, a mesura que s'anés fent efectiva la crisi política del sistema constitucional implantat a partir del 1978, sense implicació en el procés de desfermament i en la gestió del procés autònom, l'independentisme, amb totes les seves posteriors ramificacions, s'aniria configurant de mica en mica com la seva única alternativa.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BOSCH, J. (2014). “L’estelada també és nostra”. *Treball. Revista de reflexió i crítica política d’esquerres, ecologista i feminista*. Barcelona.
- BUCH I ROS, R. (2012). *L’herència del PSAN. Les aportacions humanes i ideològiques del Partit Socialista d’Alliberament Nacional dels Països Catalans (1968-1980) al sistema polític actual*. Barcelona: Base.
- DÍAZ I ESCULIES, D.; RUBIRALTA I CASAS, F.; RENYER I ALIMBAU, J. (2006). *Una història del FNC (1940-1990)*. Lleida: Pagès.
- FERRÉ I TRILL, X. (2001). *Abans i després de “Nosaltres els valencians”*. *Moviment polític de construcció nacional als anys seixanta*. Barcelona: Curial.
- FERRER I FERRER, J.M. (1978). *Per l’alliberament nacional i de classe (escrits de clandestinitat)*. Barcelona / Ciutat de Mallorca / València: Avançada.
- MURAY I RUBIÓ, J.; RUBIRALTA I CASAS, F. (2015). *Vicenç A. Ballester i Camps (1872-1938). Creador de l’estelada*. Barcelona: Dalmau.
- PRIMS, R. (2008). *De la fosca al desvetllament. El Front Nacional de Catalunya a la dècada dels cinquanta*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- PSAN (1969). *Declaració política de principis*.
- RUBIRALTA I CASAS, F. (1988). *Orígens i desenvolupament del PSAN (1969-1974)*. Barcelona: La Magrana.
- (1997). *El nuevo nacionalismo radical. Los casos gallego, catalán y vasco (1959-1973)*. Donostia: Gakoa.
- (2003). *Joan Cornudella i Barberà (1904-1985). Biografia política. 50 anys d’independentisme català*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- (2004). *Una història de l’independentisme polític català*. Lleida: Pagès.
- (2006). “L’Estat i la qüestió nacional durant la transició”. A: *De l’esperança al desencís. La transició als Països Catalans*. Lleida: El Jonc.
- (2007). “L’independentisme català durant la dècada de 1960. Alliberament nacional i socialisme”. A: *Primer Congrés d’Història de l’Independentisme Català*. Reus: Centre de Lectura.
- (2019). *Joaquim Juanola o la vida d’un conspirador independentista. Del separatisme de preguerra a l’independentisme modern (1891-1967)*. Barcelona: Llibres de l’Índex.